

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 21.01.25

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Katekisme

(_sjanger) Fra et gresk ord for “undervisning”. Etter reformasjonen på 1500-tallet brukt om en lærebok om kristne dogmer/trosprinsipper. I mange katekismer er teksten utformet som spørsmål og svar.

“According to most scholars, The Didaché (a brief, anonymous Christian treatise, considered to be the oldest Christian catechism in history) was written between the years 65 and 80. Also known as “the Teaching of the Twelve Apostles,” or simply “The Teaching” (*Didaché* means “teaching” in Greek), the Didaché is a letter belonging to the very first Christian corpus of literary production. It is considered the first and oldest written catechism, and as such has been respected and preserved to this day. Both the author and the place where the Didaché was written remain unknown. The original text of the Didaché survived in a single manuscript, known as the Codex Hierosolymitanus. Some scholars argue the text was put together by an editor (instead of an author) who might have also written down some teachings directly from apostolic preaching, either in Syria or Egypt. After the text was lost for years, the Metropolitan of Istanbul, Philoteos Bryennios, found a Greek copy in 1873 and published it in 1883. [...] The Didaché codifies the moral, liturgical, and legal dispositions of the early Church that were considered convenient and necessary then. It almost exclusively consists of “practical” teachings, leaving aside any discussion concerning the dogmatic contents of faith, except for a single chapter. There are hardly any quotations from the Old Testament in the Didaché; instead, the author speaks of the “Gospel of the Lord” (without specifying which of the Synoptics he or she might be referring to), and quotes and alludes to around 20 sayings or statements of Jesus Christ. The author seems to ignore the Gospel of John, and none of St. Paul’s epistles is formally cited. The Didaché contains the first known instructions for the celebration of both Baptism and the Eucharist, as well as one of the three earliest known forms of the Lord’s Prayer.” (Daniel Esparza i <https://aleteia.org/2019/08/14/the-oldest-catechism-in-christian-history-dates-from-the-1st-century>; lesedato 14.01.25)

Mest kjent er *Luthers lille katekisme* og *Luthers store katekisme*. Mange barn i protestantiske land lærte å lese ved at deres lærere brukte Luthers katekismer som “lesebøker” (Quinsat 1990 s. 270). Spesielt den lille katekismen ble pugget, og familiefaren måtte forvise seg om at barna hadde denne kunnskapen (Quinsat 1990

s. 292). Innholdet i *Luthers lille katekisme* måtte læres av generasjoner av konfirmanter. Boka gjengir ordrett noen av de (etter Luthers mening) viktigste skiftstedene i Bibelen. Hvert av disse sitatene etterfølges av Luthers egen forklaring. Til budet “Du skal ikke ha andre guder enn meg” er Luthers forklaring slik: “Vi skal frykte og elske Gud over alle ting og lite fullt og fast på ham.” Luther skriver om de ti budene, den apostoliske trosbekjennelse, Fader vår-bønnen og sakramentene dåp og nattverd.

Luthers katekismer kan oppfattes som den tyske teologens forsøk på å hindre folk i å lage sine egne tolkninger av Bibelen. De var et virkemiddel for å hindre at hvem som helst tolket Bibelen etter eget forogtdbefinnende (Chartier 1997 s. 109). Ikke-lærde lesere skulle ikke få danne seg sine egne oppfatninger av bibeltekster, men kontrolleres på ulike måter, også gjennom at biblene var utstyrt med forklaringer og noteapparat (Quinsat 1990 s. 270).

“Innføringa av obligatorisk konfirmasjon i 1736 kravde at folket fekk nok lese-opplæring til å læra seg katekismen, og var den direkte årsaka til innføringa av ålmugeskulen i 1739.” (Ivar Berg i *Språknytt* nr. 3 i 2017 s. 27)

“Katekismus, (afledt af lat. *catechizare*, af gr. *katechizein* ‘give undervisning’), siden Reformationen betegnelse for en håndbog til brug for tilegnelsen af en række faste sammenfatninger af kristen tro og moral. Som bogtitel er den brugt første gang af Martin Luther i 1529. Før Luther betegnede ordet selve læreprocessen; i middelalderen samledes katekismestoffet i håndbøger omfattende fadervor, trosbekendelse, sakramenter, De Ti Bud, de syv dødssynder, Helligåndens gaver og mange andre “remser” med forklaringer. Luther bibeholdt de første fire i sin *Lille Katekismus*, som i de følgende århundreder blev grundlag for katekisme-undervisningen i de lutherske lande, men snart omrammedes af yderligere forklaringer, “eksponerede katekismer”. Jean Calvin fulgte Luthers opstilling, men udvidede den i sin franske katekismus. Reformationen tvang den katolske kirke til at forny sin katekismetradition efter protestantisk forbillede. Efter en beslutning på Tridentinerkoncilet (1545-63) blev *Catechismus Romanus* udgivet i 1566 til brug for sognepræster. Den kom til at spille en stor rolle helt frem til 2. Vatikankoncil (1962-65), der bl.a. førte til Den Katolske Kirkes Katekismus (KKK), der udkom i 1992.” (Ninna Jørgensen og Kaspar Kallan i <https://denstoredanske.lex.dk/katekismus>; lesedato 14.12.24)

Studien *The Christian’s ABC. Catechisms and Catechizing in England c. 1530-1740* (1996) av Ian Green gir innsikt i noen hundre “Protestant catechisms composed between the Reformation and the early eighteenth century that come in a “bewildering variety” from multi-volume works to booklets of a few pages, from question-and-answer-form to lengthy treatises. [...] Green argues convincingly that catechizing “was not one but a series of activities and was not set in tablets of stone but forever adjusting to new situations and ideas.” The Book of Common Prayer, metrical psalms, hymns, and preaching are some of the means that reinforced the

memorization and retention of catechetical formulae. Part Two concentrates on the “message” found in a selection of “best-selling or influential catechisms.” Most focus on the four “staples” of catechesis – the Apostles’ Creed, the Decalogue [de ti bud], the Lord’s Prayer, and the Sacraments (baptism, holy communion). While some offer tell-tale clues to the theological leanings of their authors, for the most part the catechisms eschew polemics and deal cautiously with controversial points or simply omit them as in the cases of church government and forms of worship. [...] Despite the acrimony they displayed in their theological treatises, most authors muted their differences in the catechisms. Part Three presents “A Finding List of English Catechisms.”” (Berard L. Marthaler i <https://muse.jhu.edu/article/443731>; lesedato 15.01.25)

Jon Haarbergs bok *Historien om Norges viktigste bok: Katekismen* (2022) beskriver blant annet hvordan katekismen var inngangsbilletten til voksenverdenen. “I nesten 450 år pugget og slet norske barn med *Luthers lille katekisme*, fra 1537 til 1969. Utgangspunktet var at Luther fant ut at alle kalte seg kristne, men verken folket eller prestene kjente særlig til den kristne lære; et opplæringsprogram måtte derfor til. Katekismen består av fem deler [...]: de ti bud (med en kort forklaring), trosartiklene, bønn (fadervår med forklaring), dåp og nattverd. Målgruppen var barn fra åtte til ti år, og fremstillingsformen er spørsmål og svar, som fra 1739 skulle kunnes utenat. Fra og med 1827 måtte kunnskapen sitte inntil to år etter konfirmasjonen. Katekismen kom i mange, mange opplag og utgaver, og sammen med den hører også *forklaringene*. Vi leser om Pontoppidans, så biskop Bangs versjon (den siste og 38. utgaven kom i 1976). De ble pugget de også, slik som katekismen. [...] Norsk bokkultur hviler på en grunnmur av katekismer.” (Aasne Jordheim i *Forskerforum* nr. 7 i 2022 s. 34)

“Det er boken alle norske barn ideelt sett skulle lære utenat i godt over 400 år, det er boken som brakte trykkekunsten til Norge, og som ga oss grunnrisset av den evangeliske tro. Vi tenker kanskje på katekismen som en viktig lærebok i skolen. I realiteten var det omvendt: Skolen var instrumentet som ble brukt til å fremme katekismen, sier Haarberg. [...] Ordet “katekisme” har gresk opprinnelse og dreier seg – litt forenklet – om å få muntlig opplæring i et emne. Det var slik Luther brukte ordet da han i 1529 utga sine to katekismer: den store og den lille katekismen. Den store katekismen var Luthers egne prekener og rettet seg mot et lesekyndig publikum, mens den lille katekismen – også kalt “den lille bibel” eller bare katekismen – var i fortettet form det man trengte å vite for å kunne kalle seg kristen. Den rettet seg mot et publikum som ikke behersket lesekunsten, og var utformet som en serie spørsmål og svar. [...] Katekismen kom til Norge, det vil si Danmark-Norge, da reformasjonen ble innført på slutten av 1530-tallet og forble i skoleverket helt til 1970-tallet. Da allmueskolen ble innført i 1739, ble katekismen ABC-boken, den man brukte til å lære barna å lese. [...] Da skulle man ikke bare lære seg selve Luthers katekisme utenat, men også en utførlig forklaring i tillegg, nærmere bestemt Erik Pontoppidans katekismeforklaring, som inneholdt ikke mindre enn 759 spørsmål og svar. [...] Pontoppidan hevder for eksempel at dyrtid

kommer til oss som straff fra Gud. Dette lærestoffet var det sentrale både i allmueskolen og til konfirmasjonen. Det lot seg gjøre å pugge, hvis man bare holdt på hver skoledag i flere år, sier Haarberg. [...] Vårt første trykkeri ble etablert i Christiania i 1643 som leverandør av litteratur til det nye gymnaset, og noe av det første det fikk i oppdrag å gjøre, var å trykke Bangs katekismeforklaring. [...] Man kan beklage pugget og den pedagogikken som fulgte med katekismeprojektet. Samtidig skaper en tekst som alle har felles nettopp et fellesskap, som kan være et menighetsfellesskap, et familiefellesskap, et nasjonalt fellesskap. Vi har jo ikke lenger den type tekster som binder oss sammen som nasjon. Nå er det jo mangfold som er løsenordet, sier Haarberg” (*Morgenbladet* 23. desember 2022–5. januar 2023 s. 54-55).

“Hvis Pontoppidans katekismeforklaring høres omfattende ut (Luthers bok er ikke mer enn rundt tretti sider), er den ingenting mot katekismeforklaringen til Christen Staphensøn Bang, prest i Romedal på midten av 1600-tallet, som teller nesten 9000 sider og strekker seg over åtte bind. Det gjør den antagelig til verdens største katekisme” (*Morgenbladet* 23. desember 2022–5. januar 2023 s. 55).

“Med reformasjonen kom en ny periode med usikkerhet omkring bildene. Enkelte steder ble de kastet ut av kirkene og ødelagt. Det skjedde særlig i de kirker i Sveits, Frankrike og Nederland som sprang ut av Jean Calvins og Huldrych Zwinglis reformatoriske bestrebelser, men også på luthersk mark gikk det enkelte steder hardt ut over kirkekunsten. [...] Og mange steder kom det etter hvert rene tekst-tavler, såkalte katekismustavler, med f.eks. fadervår eller de ti bud til erstatning for bildene på altertavlene.” (Ruth Danielsen i <http://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/147628/hefte1-04.pdf>; lesedato 04.07.14)

“Heidelbergkatekismen, et reformert skrift fra 1562-63, ført i pennen af Zacharias Ursinus (1534-83) som et modstykke til Luthers Lille Katekismus. På Dordrecht-synoden 1618-19 fik den status af bekendelsesskrift. Katekismen bidrog stærkt til reformert identitetsdannelse. Dens 129 spørsmål, der viser indflydelse fra både Calvin, Luther og Melanchthon, er grupperet i tre afsnit: om menneskets elendighed (3-11), dets forløsning (12-85) og dets taknemmelighed med efterfølgende gode gerninger (86-129). Heidelbergkatekismens voldsomme afvisning af den katolske messe er i 1976 blevet mildnet ved tilføjelse af en økumenisk erklæring.” (Peder Nørgaard-Højen i <https://denstoredanske.lex.dk/Heidelbergkatekismen>; lesedato 14.12.24)

“I en engelsk ABC [...] [utgitt i renessansen eller på 1600-tallet] heter det f.eks. “He that hath this book only, needeth to buy no others” [...] I tillegg til det vanlige ABC-innholdet, var den forsynt med litt aritmetikk, historie, skriveøvinger, bønner, salmer og katekisme. De fleste ABC-er gav imidlertid uttrykk for en noe mer begrenset oppfatning av hva som var “nødtørftig” kunnskap. På første side stod alfabetet, på andre side stavelser, på tredje side gikk man så over til Fadervår, som

ble etterfulgt av de ti bud og andre deler av Luthers katekisme.” (Bjørndal 1967 s. 13-14)

“John Cotton (1584-1652) was by most accounts the preeminent minister and theologian of the Massachusetts Bay Colony. He was educated at Cambridge and was a leader of the Independents or Puritans in England. In 1633, to avoid prosecution for nonconformity, he came to Massachusetts, where he served as “Teacher” for the church in Boston until his death. [...] Cotton’s *Milk for Babes* (also known as *Spiritual Milk for Babes*), a beginning catechism for children and young Christians, was first published in the 1640s and remained in print continuously for over 200 years. In a series of 64 questions and answers, it rehearses sin and the law, the ten commandments, the role of the Church, the nature of grace, the covenant, salvation, the sacraments, and the last judgment. It is annotated with 203 marginal Bible references on which Cotton based his statement of the fundamental Puritan credo. In its 13 small pages, Cotton’s catechism encompasses the Reformed Protestant faith in simple, succinct, and eloquent language that passed into general usage and, ultimately, into the New England subconscious.” (Paul Royster i <https://digitalcommons.unl.edu/etas/18/>; lesedato 15.01.25)

Petter Dass “fullførte katekismesangene på slutten av 1690-tallet. Sangene var en videreføring av kristendomsundervisningen, som blant andre Luther hadde arbeidet med før ham og som resulterte i utgivelsen av Luthers lille og store katekismer i 1529. Den lille katekismen var beregnet til undervisning av barn, og i den forklarte Luther de kristne kjernetekstene. Dass førte forklaringene videre på vers. Radikalt nok brukte han til dels verdslige melodier, noe som var uhørt på den tiden. Men det at han brukte melodier folk kjente, gjorde at sangene hans ble populære. Og selv om de ikke ble trykket før i 1715, åtte år etter at Petter Dass døde, og 17 år etter at han begynte prosessen med å få tillatelse til trykking, ble sangene spredt muntlig og via avskrifter. [...] Det norske folk lærte å lese ved hjelp av katekismesangene” (*A-magasinet* 3. august 2007 s. 37-39). Hanna Winsnes, mest kjent for sin kokebok fra 1845, gjorde også katekismen om til vers (http://www.ntnu.no/ub/formidl/utgivelser/til_opplysning/to_nr11.php; lesedato 19.12.14).

“Egil Johansson reported a survey of a Swedish rural parish in the 1720s, whose 600 families owned ‘around 400 ABC-books, 650 to 750 Catechisms, more than 1,100 psalters, 29 Bibles, and about 200 other religious books’.” (Towheed, Crone og Halsey 2011 s. 163)

Den danske teologen Erik Pontoppidans *Sandhed til Gudfryktighed* (1737) er katekismeforklaringer. “Ifølge Den Store Danske Encyklopædi er det nok den bog af en dansk forfatter, der er trykt i flest eksemplarer. Samtidig er den en af de mest gennemautoriserede danske bøger. Den er udarbejdet efter kongelig befaling. Det teologiske indhold er godkendt af C. L. Leth, professor i dogmatik ved Københavns universitet. Og den er autoriseret til brug i både kirker og skoler af hele tre konger

på rad, nemlig af Christian VI, Frederik V og Christian VII. Sandhed til Gudfrygtighed bygget i stor grad på Philip Jakob Speners tyske udgave (Einfältige Erklärung Der Christlichen Lehr, Nach der Ordnung deß kleinen Catechismi deß theuren Manns Gottes Lutheri: In Fragen und Antwort verfasst, Und mit nöthigen Zeugnissen der Schrifft bewehret. Franckfurt 1677). Pontoppidans forklaring gennemgår Luthers lille katekismus i 759 spørsmål og svar, mod Speners 1283. Sammenlignet med Speners forklaring var teksten reduceret til ca. 1/3. Pontoppidan kunne på denne baggrund med rette hævde at hans udgave var rimelig kort.” (<http://www.evangelisk-luthersk.eu/>; lesedato 23.03.15)

“P. A. Jensens “Læsebok for Folkeskolen og Folkehjemmet” i 1863 [...] Den pietistiske bevegelsen rundt om i landet kom selvsagt raskt på barrikadene. Pontoppidans katekismeforklaring som foreldrene i generasjoner bakover hadde pugget på skolen, skulle forsvares. Brøt man med Pontoppidan, brøt man også med Luthers lære; man brøt også det fellesskapet som bandt foreldre til barn, i det hele brøt man opp selve limet i det bærende samfunnstriangelet som eksisterte mellom kirken, skolen og familien. Men dette trusselbildet skremte neppe forsvarerne av det nye leseverket, tvert imot, i bunn og grunn var det nettopp en “frisetting” av individet fra slike bindinger man ønsket seg.” (<http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/Regjeringen-Bondevik-II/bfd/veiledninger-og-brosjyrer/2002/foreldre---til-barns-beste/5.html>; lesedato 04.07.14)

I 1939 ga Gyldendal forlag ut *Katekismen etter Dr. Martin Luther*, en norsk “skoleutgave” med “øvinger i kunnskap om kristendom ved Eivind Berggrav”; “Godkjent av Kirke- og Undervisningsdepartementet ved skriv av 31. juli 1939”. Boka inneholder i tillegg til Luthers oversatte og tilrettelagte tekst små repetisjons- og øvingsoppgaver for elevene, som disse: “Nevn fire egenskapsord som forteller noe om hvordan Jesus var, og gi eksempler til dem fra det som han sa og gjorde.” (s. 7), “Nevn eksempler på: Hellige stunder som det er simpelt å forstyrre, hellig plikt (trofasthet, løfte) som det er usselt å bryte, hellige steder (hus, plasser) som det er usømmelig å krenke.” (s. 9), “Nevn eksempler på hvordan vi kan gjøre urett god igjen.” (s.19) På de to siste sidene er det tatt med “Noen vers som ikke står i salmeboka”, blant annet et bordvers.

Den katolske kirkens katekisme (den latinske tittelen er *Catechismus Catholicae Ecclesiae*; ofte forkortet til CCC), ble bekreftet som pavekirkens offisielle doktrine av pave Johannes Paul II i 1992, og som grunnlag for mindre katekismer rettet til alle katolikker og til spesielle grupper (f.eks. ungdommer). CCC har blitt oversatt til mange språk.

En annen kristen katekisme enn Luthers er Dieter Emeis’ *Å leve med troen: En liten katekisme* (på norsk 1998). Emeis var en romersk-katolsk teolog og prest.

Katekismer kan også skrives innen andre livs-/verdenssyn enn kristendommen. Den radikale danske forfatteren Malthe Conrad Bruun skriver i innledningen til sin

Aristokraternes Catechismus (1796) “et dikt som blir brukt til en dedikasjon, boken er dedikert til Sultan Selim den tredje av det osmanske rike. Utenom dens dedikasjon og lovprising av denne sultanen, kan vi dog likevel se spor av ulike satiriske og kritiske undertoner. Foruten å lovprise sultanen med flotte og fromme ord, stikker han likevel mot det danske kongeriket. Dedikasjonen i seg selv kan være et påskudd for å fremstille den dansk-norske monark som en despot. På 1790-tallet var det osmanske imperiet ofte regnet som et av de fremste eksemplene på despotiske styresett. Dette kan dermed ha blitt oppfattet som ydmykende for den danske kongen, ettersom den osmanske sultan ikke var en de ville sammenlignes med. [...] Oppbyggingen av de ulike delene er merkbart lik andre kristne og religiøse tekster, og er inspirert av Martin Luthers *Lille katekismus*. I likhet med Luther sin katekisme er også Bruun sin tekst delt opp i ulike religiøst inspirerte deler som salmer, vers, dikt og bud. De første merkbare ulikheter er Bruuns litani, en lengre bønn, og hellige hemmeligheter. [...] Noen fremhevede setninger, fremført av en emigrant, som ved sine glederårer beskriver det dansk-norske monarki, sier noe om den eneveldige makten i Danmark-Norge: “Et ja, fralokket deels ved trusler, deels ved list / Er meer, langt meer end nok ret at have / naar man gjør en nation til arveslave.” Her blir det danske monarki fremstilt som om det er basert på trusler og list, og dermed blitt omgjort til en arveslave. Dette er tydelig vanæring av den danske eneveldige makt, noe som ifølge loven var ulovlig. Verset ovenfor trekker paralleller til stendermøtene i 1660, hvor Fredrik 3. aktivt brukte møtene til å gjennomføre et statskupp. På denne måten tvang han det danske riksrådet til gi opp det danske valgmonarkiet, og han utnyttet maktvakuemet ved å skaffe en eneveldig makt.” (Jan-Kristian Seltveit Hansen i https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/bitstream/handle/11250/2447371/Hansen_JanKristianS.pdf; lesedato 14.12.24)

“Før hoveddelen i Bruun sin bok er det en liten innledning som kan minne om en samtale. Her virker det som om Bruun og en ung junker har en samtale rundt det adelige liv og den politiske tro. En kan merke seg kritiske tanker og refleksjoner rundt adel og aristokratier i denne delen av boken. Man går ut i fra at det er Bruun som stiller spørsmål. Denne delen er mest synlig inspirert av den tidligere læreboken i kristendom *Sandhed til gudfrygtighed*, skrevet av Erik Pontoppidan. Dette skal fungere både som en lærebok, men også en utfylling, til Martin Luthers katekisme, og inneholder en lang samtale med spørsmål og svar relatert til dette. Hos Bruun har nok denne samtalen også en hensikt. Denne samtalen brukes for å gi svar på hvor en aristokrat, eller en ung junker i dette tilfelle, kan få en bok om sin politiske tro og aristokratisk levemåte. I samtalen kommer Bruun og junkeren innom flere tema, som etter alt å dømme opptar både den unge junkeren og adelen generelt. [...] For øvrig henviser junkeren til at den nye aristokratiske katekismus vil være med på å tydeliggjøre dette synet. Spesielt ved at de vantro skal omvendes til deres tankesett. Her spesielt gjelder det filosofer, demokrater og republikanere, som skal omvendes fra radikale tankesett og over på den mer tradisjonelle og aristokratiske måten å ordne et samfunn på. Hoveddelen av boken til Bruun går mye ut i fra det siste argumentet til junkeren. I Bruuns katekisme er det ikke han

som direkte snakker til leseren, men det er heller aristokratene som gjør det. Ved ulike bønner og salmer beretter de om sitt samfunnssyn og lojalitet til det etablerte systemet, noe som også gir et forvrengt og negativt syn på nedre klasser i samfunnet. I mange av de ulike delene kommer også antimonarkiske holdninger tydelig frem. Disse er ofte skjult gjennom ulike bønner og bekjennelser for aristokratene.” (Jan-Kristian Seltveit Hansen i https://uis.brage.unit.no/uis-xm-lui/bitstream/handle/11250/2447371/Hansen_JanKristianS.pdf; lesedato 14.12.24)

Første hoveddel av Bruuns katekisme “starter med de syv store bud. Denne skal være modellert etter de ti bud man finner både i hellige kristne og jødiske skrifter. De starter alle med en beordring om hvordan et menneske skal opptre og regler man skal leve etter. I Bruuns tilfelle er de skrevet som et slags sett med regler for hvordan aristokratiet skal leve og følge monarkiet som styreform. [...] Det første budet av Bruun sine syv store bud inneholder mange elementer en kan rette mot antimonarkiske tendenser. I likhet med det første bud inneholder blant annet det andre bud også krasse bemerkninger mot det danske styresettet: “Du skal give din herre skat og laan og alt vad han ønsker og befaler”. De kommentarer som følger dette budet er i samme type språkdrakt som kommentarer tilhørende det første budet. Her blir det slått fast at man ikke eier noen eiendom som ikke din herre kan ta fra deg. Budet viser til at ens herre, her vil det nok bli kongen, kan ta fra ens eiendom eller andre eiendeler etter behov. I kommentaren står det blant annet denne strofen som gir et bedre bilde over det andre bud: “Lyster kongen dit gods at tage, hvad heller kys af din ægtemage, kun buk [dvs. ærbødig bukking foran kongen], hold munden, buk atter og tie.” Her understrekes virkelig hva det andre bud i Bruuns katekisme ønsker å berette. Ens konge og herre er din overordnet og kan te seg deretter. En har ikke noe å stille opp med mot sin konge, og det er etter disse bud aristokratene skal, ifølge Bruun, te seg og leve etter. [...] [Bruun] sluttet seg til mange ideer og tanker fra den franske revolusjon. Her er motstand mot monarki og kongemakt intet unntak. Disse bud i katekismen er først og fremst beregnet som satiriske leveregler og liturgi for aristokratiet” (Jan-Kristian Seltveit Hansen i https://uis.brage.unit.no/uis-xm-lui/bitstream/handle/11250/2447371/Hansen_JanKristianS.pdf; lesedato 14.12.24).

Den nederlandske filosofen Johannes Florentius Martinet ga på 1700-tallet ut et pedagogisk verk som i engelsk oversettelse heter *The Catechism of Nature for the Use of Children*. Boka er slags lærebok i naturhistorie fra et religiøst perspektiv, utformet som dialoger mellom lærer og elev.

Tyskeren Friedrich Eberhard von Rochows *Den sunne fornufts katekisme* (1785) består av begrepsavklaringer av 67 ord, utformet som spørsmål og svar i en slags lærer-elev-dialog (Göbels 1980 s. 328).

Articles of War: A Revolutionary Catechism (2017) av William Booth og Stephen Court “is a powerful blending of the theology, ethics, and missional passion of two soul mates, William Booth and Stephen Court. It is the expansion and updating of a

doctrinal catechism and a strategic plan for the salvation of the world first put forth by William Booth in 1903. Incredibly straightforward, it brims with practical realism about what it takes actually to live in the world as a disciple of Jesus. Among the many attractive descriptions of the Christian life is the emphasis on the centrality of love in the character and living of the Christian. Among the uncomfortable facts is the absolute rejection of cheap forgiveness. The reader doesn't have to agree with every detail of the book's strategy to be affected and mobilized by the authors' call to turn everything over to Jesus and His Kingdom.” (<https://shop.salvationarmy.org/Articles-Of-War-A-Revolutionary-Catechism>; lesedato 15.01.25)

Den katolske presten Matthias Gaudrons *Catechism of the Crisis* ble utgitt i 2010 og kan oppfattes som en blanding av analyse- og debattbok. “Is there a crisis in the Church today? One would have to close one's eyes not to see that the Catholic Church is suffering a grave crisis. In the 1960's, at the time of the Second Vatican Council, there were hopes for a new springtime in the Church; exactly the opposite has come to pass. Thousands of priests have abandoned their office, and thousands of monks and religious have returned to secular life. There are very few vocations in Europe and not many in North America either; countless seminaries, convents, and religious houses have closed their doors. Many parishes lack priests, and religious congregations are obliged to abandon schools, hospitals, and homes for the aged. As Pope Paul VI lamented on June 29, 1972: Through some crack, the smoke of Satan has entered the temple of God.” (<https://angeluspress.org/products/catechism-crisis>; lesedato 14.01.25) Boka ble først utgitt på tysk (*Katechismus zur kirchlichen Krise: 100 Fragen und Antworten*).

The Lapsed Catholic Catechism (2012) av Daniel Ford er en humorbok. “This humorous catechism will help lapsed or wobbly Catholic readers deal with their residual guilt and continuing spiritual needs, even if they have fallen away from the One True Faith. [...] It is an irreverent, satirical, and richly informed poke in the ribs to the Catholic Church. [...] humorous and cogent insight into our confusing religion. There is nothing that delivers guilt relief faster than a chuckle.” (https://books.google.no/books/about/The_Lapsed_Catholic_Catechism.html; lesedato 15.01.25)

Sjangerbetegnelsen katekisme brukes ikke alltid i religiøs sammenheng, men om bøker med sentral kunnskap innen et fag eller tema. Det fantes fra 1851 til 1920-tallet en tysk katekisme-serie som het *Webers illustrerte katekismer: Belæring fra områdene for vitenskaper og kunster* (Daum 2002 s. 325). Senere ble disse bøkene utgitt med samletittelen *Webers illustrerte håndbøker*. Ordet “katekisme” blir brukt i *Zoologiens katekisme* av Christoph Giebel og William Marshall, samt *Darwinismens katekisme* av Otto Zacharias, begge utgitt på tysk på begynnelsen av 1900-tallet.

Russeren Sergej Netsjajev skrev en *Revolusjonens katekisme* (1869) (Dooren 1985 s. 74). “Den russiske nihilisten Sergej Netsjajev formulerer i “Revolusjonær katekisme” tanker om voldsbruk som en mystisk, rensende erfaring: Ved omfattende, voldelig ødeleggelse av det bestående skapes et mørke som i sin tur åpner for små glimt av lys; en vrent katarsis.” (*Klassekampens* bokmagasin 13. oktober 2012 s. 3) Netsjajev “was a Russian communist revolutionary and prominent figure of the Russian nihilist movement, known for his single-minded pursuit of revolution by any means necessary, including revolutionary terror. He was the author of the radical Catechism of a Revolutionary. Nechayev fled Russia in 1869 after having been involved in the murder of a former comrade.” (https://dbpedia.org/page/Sergey_Nechayev; lesedato 11.05.23)

Den svenske forfatteren August Strindbergs *Lilla katekes för underklassen* “är utformad som Martin Luthers Lilla katekes, det vill säga den utgår från en frågeställning och därefter följer svaret på frågan. [...]

- Vad är ekonomi? En vetenskap uppfunnen av överklassen för att komma åt frukten av underklassens arbete.
- Vad kallas frukten av underklassens arbete? Kapital.
- Kan kapital existera utan arbete? Nej!

På det här viset går Strindberg igenom samhället, överklassen, religionen, politik, moral, historia och så vidare. Det är en nått liten skrift som är starkt kritisk mot klassamhället. Även om den skrevs 1884 (eller 1885) så är den aktuell ännu idag.” (<http://hellrebarfotaanboklos.blogspot.no/2009/08/august-strindbergs-lilla-katekes-for.html>; lesedato 06.05.13) Teksten ble første gang publisert i *Samlade skrifter* i 1913.

Amerikaneren William Jasper Nicolls’ *Coal Catechism* (1898) “is intended for that great number of intelligent readers who have no technical training, and yet who prefer to seek knowledge by reading special subjects rather than fiction. A large proportion of these have neither the time nor the inclination to peruse the voluminous geological and statistical reports of the coal industry in the United States, or to study the ponderous volumes of gathered wisdom by technical experts. Their time is usually fully occupied with the cares of business and often with the fatigue of manual labor, and their hours for quiet reading or study are few and most precious. For these, the following plain questions and direct authoritative answers have been designed with a realizing sense of the readers’ wants and aspirations. The task conscientiously assumed by the writer has been to verify all the answers by referring to competent authorities.” (https://archive.org/stream/coalcatechism00nicorich/coalcatechism00nicorich_djvu.txt; lesedato 15.01.25)

Begrepet brukes også metaforisk på ulike måter, f.eks. om en bok som gir råd, som Cody Nicksons *Catechism of Fat Loss* (2023).

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>